

ПРИРОДА ВЛАСНОСТІ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

Відносини власності пронизують систему суспільних відносин і супроводжують людину все її життя. Власність є фундаментальним чинником суспільного життя людей, ключовою категорією в розумінні економічної, політичної і соціальних сфер життя суспільства. «Власність» здатна «керувати» людьми, бути одночасно джерелом творення і знаряддям колосальної руйнівної сили.

Актуальність теми обумовлена тим, що на даний час досить важливої ролі набуває розгляд питань, пов'язаних з правом власності та його значенням в Україні, так як наша країна знаходиться в умовах переходу до ринкової економіки, де одним із ключових понять якраз і є саме «власність».

Соціально-філософський аспект аналізу відносин власності передбачає виявлення найбільш істотних ознак даного феномену, його співвідношення з іншими базисними явищами і соціальними процесами, що визначають функціонування і розвиток соціуму. Питання власності - це, мабуть, одне з найголовніших питань. Від того, як і ким, він вирішується і регулюється, залежить стійкість, благополуччя, а часто і саме існування суспільства і людини.

У зв'язку з цим і актуалізувалися такі питання теорії і практики, як специфіка філософського, економічного і правового змісту поняття «власність»; структурні елементи та історичні форми відносин власності; суб'єкти власності; напрямки і способи розвитку тих чи інших форм власності.

Причини наших економічних, юридичних, а звідси і політичних проблем, пов'язані з існуючою системою відносин власності. Нині, коли влада висунула гасло модернізації, рішення багатьох питань, що стосуються відносин власності, їх місця і ролі в суспільстві, може сприяти подоланню багатьох економічних і соціальних проблем.

Мета дослідження – провести аналіз поняття «власність» від давнини досьогодення та зробити висновок про її основну функцію.

Більш детально мета представленої роботи конкретизується в її **завданнях**:

1. Визначити сутність і зміст основних форм прояву власності.
2. Виявити економічний і правовий зміст поняття «Власність».
3. Дати характеристику філософському змісту поняття «Власність».

Об'єктом дослідження є феномен власності.

Предметом дослідження є категоріальний аналіз відносин власності.

Дослідженість теми. Проблема власності носить історичний характер. По мірі розвитку цивілізації мінялися й відносини власності, набуваючи найрізноманітніших форм. Були й різні думки й тлумачення поняття власності. Дослідженням проблематики та природи власності займалися філософи від найдавніших часів до наших днів. Серед них можна виділити таких: Солон, Сократ, Платон, Арістотель, Ж.-Ж. Руссо, П.Ж. Прудон, Р. Оуен, Г. Гегель, І. Кант, К. Маркс, М. Штирнер, В.В.Бібіхін, Г. Прічард, Л. Вітгенштейн та ін.

Економічна система суспільства містить у собі виробничі відносини, які є суттю економічних відносин. Вони виникають між людьми в процесі безпосередньо виробництва, розподілу, обміну й споживання матеріальних благ та послуг. Сьогодні докладне і ґрунтовне вивчення різних видів і форм власності є одним із актуальних завдань філософії економіки. Як свідчить світова історія, відносини власності набувають різної форми, їхнє розмаїття обумовлене рівнем розвитку продуктивних сил і ступенем усупільнення виробництва.

Ще Солон (594 р. до н.е.) зазначав, що закони не створюють відносин власності, вони закріплюють відносини, які фактично склалися в суспільстві. Мислителі античної філософії велику увагу приділяли відносинам власності, обґрунтовували необхідність володіння землею, майном, продуктами праці. Сократ вбачав у механізмі власності джерело нерівності й майнового розшарування людей.

У сучасній економічній та філософській літературі висловлюється думка про те, що першим етапом у розвитку майнових відносин виступає особиста власність. Вона розуміється як володіння обмеженим колом предметів повсякденності, засобами особистого існування, всім тим, що не пускається в хід для одержання наживи й збагачення.

Що стосується самого поняття «власність» в сучасному значенні, то воно виникло в XVII ст. у період розвитку буржуазних відносин, у часи розквіту товарно-грошових зв'язків у господарстві. Поступово особиста власність перетворювалася в приватну, і єдиною метою

такого перетворення було забезпечення можливостей її самозростання. Завершення цього процесу збіглося із набуттям товарним і відносинами загального статусу і формуванням ринкового господарства як цілісної системи.

Проблема відносин власності надзвичайно складна, тому що зачіпає розмаїття людських інтересів, людських доль і життєвих позицій. В оцінках власності взагалі, як і приватної власності, її ролі в історії людства спостерігається значний розкид думок. На одному полюсі позиція, відповідно до якої дається оцінка власності як абсолютного зла. Скажімо, широко відомі слова Ж.-Ж. Руссо про згубний вплив власності на людину й суспільство в цілому. Або Р. Оуена: «Приватна власність була і є причиною незліченних злочинів і нещасть, пережитих людиною...» [2, 235]. Ще більш різко й категорично виражався П. Ж. Прудон: «Власність є крадіжка» [2, 220]. Однак історія науки знає й прямо протилежні оцінки власності, приватної власності як соціально-економічної основи, стрижня громадянського суспільства. Г. Гегель відзначав, що «перший вид свободи є той, котрий пізнаємо як власність» [1, 59] Платон на основі ідеалів давньогрецького світу створив вчення про ідеальну державу, в якому всі громадяни спільно володіють умовами виробництва. Він же на основі вчення про моральність доводив перевагу спільної власності і аморальність приватної власності.

У цивілізації Стародавнього Риму перевага віддається вже приватній власності. Вперше особистість виділяється зі своєї спільності, долається почуття роду, що перешкоджає розвитку індивідуальності. У римських аграрних законах відображена боротьба між загальною і приватною власністю на землю.

Реформація викликала в західному світі зміну моральних цінностей у ставленні до життя, природи і світобудови. Під впливом протестантської етики, налаштованої на егоїстичний індивідуалізм особистості, виникли теорія громадянського суспільства і класової держави.

Французьким історикам епохи Реставрації належить позначення відносин власності поняттям «майнові відносини». Історики направляли свою увагу, перш за все, на способи і форми втілення власності. Вони показували, яке складне і мінливе саме явище власності, наскільки різні його види.

У період Нового часу, коли відбувалося формування і становлення філософії раціоналізму, власність стає об'єктом філософського аналізу. Проблема власності постає атрибутом свободи індивіда, який заявляв про свої права суб'єкта суспільної діяльності поза всякими становими та ієрархічними обмеженнями. В епоху Просвітництва й буржуазних революцій власність проголошувалася основним природним правом людини, її волевиявленням й достоїнством. Останнє вважається найважливішим принципом ідеології та філософії лібералізму.

Новий час знаменує перехід філософського дослідження власності на наукову методологічну основу. Науковому аналізу власності приділяється увага в працях багатьох вчених і філософів того часу. Іммануїл Кант, Адольф Тьєр, Уільям Джемс розглядали власність як породження духу і волі людини. Клод Гельвецій необхідність власності виводить з матеріальних потреб людей. Адам Сміт, Вольтер бачили основу власності у праці, а Ж.Ж. Руссо – в насильницькому захопленні. Локк ставився до права на власність як головного природного права людей. Власність є матеріальною основою тілесного існування людини і розділяється на власність рухому і нерухому (засновану спочатку на земельній).

Особливий погляд на власність належить видатному німецькому філософу й економісту К. Марксу (1818-1883). Для нього власність виступає насамперед як приватна власність, боротьбі проти якої присвячена вся його творча діяльність. Критика і заперечення приватної власності впливають з його теорії суспільно- економічної формації, в якій виокремлюються общинна, приватна і суспільна власність. Вибравши для обґрунтування своєї теорії принципи діалектики, розроблені Г.В.Ф. Гегелем у процесі вивчення законів руху Абсолютного духу, К. Маркс в теорії суспільної формації застосував ідею розвитку до опису соціальної динаміки.

«Суб'єкти власності або товаровиробники, - зазначав мислитель, - повинні відноситись один до одного як особи, які за своєю волею розпоряджаються окремими речами. Лише тоді речі можуть відноситись одна до одної як товари. Отже, кожна людина може бути товаровласником (власником) лише з волі іншої людини». При цьому кожен з контрагентів «лише через один, спільний для них обох (товаровласників) вольовий акт може привласнити собі чужий товар, відчуживши свій власний». Отже, як юридичні, за К.Марксом, виступають вольові відносини «визнання» окремих людей приватними

власниками на основі їх ставлення до одних об'єктів власності як до своїх, а до інших - як до чужих. Формою вираження цих відносин є договір» [3, с. 206-208].

Боротьба К. Маркса проти суспільства приватної власності («царства необхідності») не принесла сподіваного «усуспільненого людства» («царства свободи»). «На сьогодні приватна власність (за всіх її недоліків) є найвищим ступенем свободи у вигляді загальної формальної рівності людей, свободи особистості як суб'єкта права, члена громадянського суспільства і правової держави, котра реально досягнута в умовах розвинутої буржуазної (капіталістичної) власності» [6, с. 194].

Філософсько-правовий аналіз відносин власності проводився Гегелем. З його точки зору, відношення волі вільної людини до речей як об'єктів власності є основою формування самостійного суб'єкта. Ж.Ж.Руссо вважав, що власність - це справжня підстава громадянського суспільства і справжня порука в зобов'язаннях громадян, бо якби майно не було заставою за людей, то не було б нічого легшого, як ухилитися від своїх обов'язків і насміхатися над законами.

Праксеологія Людвіга фон Мізеса як загальна теорія людської діяльності використовується для узагальнення класичних трактувань власності на основі діяльнісного підходу і деяких сучасних економічних теорій. Джерелом і причиною виникнення власності виступає необхідність задоволення потреб індивіда і суспільства в їх нерозривній єдності. Суб'єкт, вкладаючи духовні і фізичні сили в свою власність, сподівається на її «поворотну» віддачу, тобто на те, що власність задовольнить його життєві потреби і цілі, буде брати участь в реалізації сенсу його життя.

Власність трактується як форма соціальних відносин і як важливий фактор функціонування соціуму в силу того, що можливість володіти, користуватися і розпоряджатися будь-яким предметом визнається не тільки самим суб'єктом власності, але санкціонується тим суспільством, в якому він живе. Соціальний аспект власності розкриває процес формування і розвитку соціальних верств, груп і взаємодія між ними в залежності від ставлення до засобів виробництва, способів отримання певної частини національного багатства..

Як і будь-яке суспільне відношення, власність є опосередкованим відношенням з трьохелементною внутрішньою структурою: «Людина - предмет - людина» або «суб'єкт - об'єкт - суб'єкт». Власність є взаємна залежність людей з приводу привласнення предмету праці (наприклад, землі), або знарядь праці, або результатів праці в вигляді матеріальних або духовних цінностей. За К. Марксом, власність є «Ставлення індивідів один до одного відповідно їх відношенню до матеріалу, знарядь і продуктів праці» [4].

Будучи предметно опосередкованим відношенням, власність складається ніби з двох відносин: з відносин суб'єктів до об'єктів присвоєння та відносин між суб'єктами з приводу присвоєння цих об'єктів.

Треба сказати, що сучасні соціально-філософські школи по-різному визначають власність і її сутність. Ряд теоретиків фіксує увагу на тому, що факт належності матеріальних благ суб'єкту повинен визнавати не тільки він сам, але й інші суб'єкти, тому виникає право власності як суспільних відносин. Інші вбачають у власності лише відношення людини до речі. Тут суть полягає в тому, що відносини власності розглядаються як відображення реальної взаємодії власника з його майном, розпорядження їм і його використання.

Філософський аспект аналізу поняття «власність» розглядає її як властивість людської природи. Відношення людини до речі трактується як спосіб її самовизначення й самореалізації в навколишньому світі. Подібного погляду на відношення особистості до власності ряд видатних філософів – Г. Гегель, І. Кант, М. Штирнер і цілий ряд вітчизняних мислителів. У соціально-філософській літературі отримала обґрунтування ідея про три види відносин приватної власності [5, 52-58]. Такий підхід дає можливість висвітлити різні сторони взаємин суб'єктів і об'єктів власності. Один із видів носить характер суб'єктно-об'єктних відносин. У цьому випадку річ, майно знаходять риси залежності від людини. Вона вкладає в них свою волю, наміри. Іншими словами, людина як власник стає хазяїном, власником, розпорядником об'єктів. Ці її якості стають чільними в життєвих ситуаціях, сильно впливають на характер діяльності й поведінки

Таким чином, власність постає інтегральною характеристикою системи суспільних взаємин, присутність її помітна у всіх сферах суспільства. Ця якість відносин власності проявляється двояко: з одного боку, вона «фальсифікує» всі інші суспільні відносини, з іншого, - виступаючи формою (способом) організації змісту відносини, організовує і структурує діяльність індивідів.

Довгий час панувала думка, що для нашого суспільства формами власності повинні бути державна і кооперативно-колгоспна, причому перша виконує провідну роль. Еволюція цих форм власності бачилася в злитті і встановленні єдиної загальнонародної власності. У цих умовах роль особистої власності припинувалась, а приватна власність відкидалася взагалі. Життя спростувало цю точку зору і довело, що для прогресу суспільству необхідно різноманіття форм власності.

У сучасному світі спостерігається не просто співіснування різних форм і видів власності, а й їх взаємопроникнення і взаємодоповнення. Кожен економічний об'єкт, кожен ресурс, кожен продукт повинен мати свого господаря.

Роздуми про сенс життя супроводжують всю історію інтелектуального буття людини. У пошуках остаточних основ і сенсу життя людина кидається в крайнощі –або боготворить і зловживає, або таврує і ганьбить власність. Але від цього такий феномен не зникає, а живе і процвітає, втягуючи у свою спокусливу безодню все нові й нові верстви людей.

Весь спосіб і сенс їх життя починають підкорятися економічному началу і дедалі більше віддаляються від начала духовного. Подолати цю спокусу, зберегти своє «Я» і надати господарській діяльності благородний і чесний характер вдається небагатьом. Сенс їх господарського життя органічно переплітається з інтересами і моральними прагненнями всього суспільства, потребами народу. Якщо є таке поєднання –всім добре і затишно, якщо немає –в суспільстві нагромаджується негативна енергія, виникають соціальні конфлікти.

Таким чином, від античності до сучасності, природу власності тлумачили по-різному. Кожен із дослідників притримувався певної думки щодо значення та функцій власності. Цілком правомірно сказати, що власність сама по собі не несе жодного зла чи добра. Її функція одна –допомагати людині забезпечити виробництво необхідних засобів до існування: налагодити розумне господарство, гарантувати добробут.

Мораль і дух усьому цьому надає сама людина. Власник, хоча й великий, не обов'язково експлуататор паразит. Зло і добро –в людині, а не у власності. Про це свідчить історія розвитку поглядів на власність, котра піддавалась аналізу у всі періоди буття людини.

Література

1. Гегель Г.В.Ф. *Філософія права*. – М.: Думка, 1990. – 524 с.
2. *История мировой экономики*. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2007. – 671 с.
3. Маркс К. *Капітал*. - К., 1949.-Т. 1. – 478 с.
4. *Право власності та його захист [Електронний ресурс]*. –Режим доступу : http://pidruchniki.com/15660212/pravo/pravo_vlasnosti_yogo_zahist
5. Самсин Н.И. *Основы философии экономики*. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 271 с.
6. Чигур, Р. *Німецькі мислителі про природу власності / Руслан Чигур, Юлія Божок // Світоглядні та соціокультурні засади формування модерної української нації : щоріч. наук. пр. / відп. за вип. Т. В. Гончарук. – Тернопіль : ТНЕУ, 2015. – С. 189-195.*
7. Гончарук-Чолач, Т. *Сучасні парадигми державного управління: теоретико-філософське осмислення / Тетяна Гончарук-Чолач // Психологія і суспільство. – 2010. – № 4. – С. 72-81.*
8. Гурик М. І., Гончарук Т. В., Шумка М. Л. *Філософські проблеми державного управління. Навч. посібник. Тернопіль. – Економічна думка, 2010. – 126 с.*